

LIETUVOS OKUPAVIMAS 1940 M. BIRŽELIO 15-18 D.

Lietuvių istoriografijoje sovietinės okupacijos kariniam aspektui skiriamas nemažas dėmesys. Bet visi samprotavimai daugiausia ribojasi raudonarmiečių skaičiaus konstatavimu. Kaip žinome, pirmos žinios apie okupacines karines pajėgas gautos iš užsienio reikalų ministro J.Urbšio.

V.Molotovas, įteikdamas sovietinės vyriausybės ultimatumą, pasakė, kad į Lietuvą įžengs 3-4 kariuomenės korpusai, t.y. 9 arba 12 divizijų. Kaipgi buvo iš tikrųjų? Ar Raudonoji armija turėjo tokias pajėgas prie Lietuvos sienų?

1939 m. rugsėjo mėn. žlugus Lenkijai, ties Lietuvos pietinėmis ir rytinėmis sienomis sustojo 11-a ir 3-ia armijos. Iš čia jos nepajudėjo iki pat Lietuvos okupacijos. 1939 m. spalio mėn. iš abiejų armijų geriausių dalinių suformuotas 16-as ypatingasis šaulių korpusas, kuris lapkričio mėnesį išsidėstė Sovietų Sąjungos karinėse bazėse Lietuvoje. Į korpusą įėjo 3-ios armijos 5-a Vitbsko divizija¹, 11-os armijos 16-o korpuso atskiri daliniai ir 2-a lengvųjų tankų brigada². Šios pajėgos turėjo apie 250 lengvųjų tankų, 34 šarvuočius, 200 artilerijos pabūklų. Kirtimų aerodrome, ties Vilniumi, liko du aviacijos pulkai - apie 120 karo lėktuvų.

Pasibaigus Sovietų Sąjungos-Suomijos karui, Pabaltijo valstybių pasienyje sutelkiamos trys armijos: 11-a - pietiniame ir rytiniame Lietuvos pasienyje,

1 Краснознаменный Белорусский военный округ. - М., 1983. - С. 63.

2 Венков И.Н. Допустить размещение войск// Военно-исторический журнал. - 1990. - Но 4. - С. 34.

3-ia - Lietuvos šiaurės rytų ir Latvijos pietryčių pasienyje, 8-a - Latvijos ir Estijos rytiniame pasienyje. Visos trys armijos turėjo karinį patyrimą, įgytą lokaliuose konfliktuose: 8-a armija dalyvavo "Žiemos kare" ir puolė Suomiją iš Petrozavodsko pusės, 3-ia ir 11-a armijos buvo suformuotos 1939 metais ir dalyvavo karo veiksmuose prieš Lenkiją. Kokia gi buvo prie Lietuvos sutelktos sovietinės kariuomenės būklė? Baltarusijos ypatingosios karinės apygardos štabo Operatyvinio skyriaus viršininkas L.Sandalovas, kuris rengė ir Lietuvos okupavimo planus, pateikė šios apygardos štabo viršininko M.Purkajevo vertinimą: užėmus Vakarų Baltarusiją, "kareivinių buvo mažai, aerodromų nedaug (...). Geležinkelis siauras, kas sunkino strateginius pervežimus..."³ Pats L.Sandalovas reziumavo, jog Raudonosios armijos sutelkimo ir išdėstymo galimybės labai sumažėjo⁴. Be to, vadai buvo nepatyrę. Net 68 proc. jaunesniųjų vadų buvo baigę vien tik trumpalaikius kursus⁵. Labai trūko autotransporto (buvo tik 1/3 reikalingo kiekio), o ir turimų automobilių 45 proc. buvo sugedę. Vienas aštuntadalis lėktuvų irgi buvo sugedę⁶, o kiti lėktuvai dėl įvairių priežasčių tegalėjo veikti tik 60-110 km spinduliu⁷. Lėktuvams labai trūko kuro, o 80 proc. lakūnų galėjo skraidyti tik dieną ir tik labai geru oru⁸. Ypač blogai buvo parengti pėstininkai, kurie koviniam parengimui beveik neturėjo laiko, nes Vakarų Baltarusijoje statė kareivines, įrenginėjo poligonus ir pan. Kariuomenė buvo ginkluota senų konstrukcijų tankais T-26 ir BT-7, kurių 73 proc. reikėjo remontuoti⁹. Mat šie tankai turėjo ribotą "motoatsargą" ir užimant Vakarų Baltarusiją labai susidėvėjo, o atsarginių dalių itin trūko. Pusę tankų buvo galima eksploatuoti tik kaip mokomuosius, o lengvieji tankai T-26, naudojantys kurui benzina, mūšio lauke liepsnodavo tarsi degtukai. Tokia kariuomenė buvo įvertinta kaip "patyrusi milžinišką įtempimą"¹⁰. Ir svarbiausia tai, kad, net sutelkus kariuomenę ties Lietuvos sienomis, nebuvo sudaryti nauji operatyviniai galimų karo veiksmų planai¹¹. 11-a ir 3-ia armijos rimtiems karo veiksmams nebuvo pasiruošusios. Matyt, tai lė-

3 Сандалов Л.М. Пережитое. - М., 1961. - С. 46.

4 Тен пат. - Р. 44.

5 Раманичев Н.М. Красная армия всех сильнее?// Военно-исторический журнал. - 1991. - № 42. - С. 3.

6 Тен пат. - Р. 6-7.

7 Семидетко В.А. Истоки поражения в Белоруссии// Тен пат. - 1989. - № г.4. - Р. 27.

8 Тен пат.

9 Соколов Б.В. Красная армия в межвоенный период. - М., 1990. - С. 45.

10 Краснознаменный Белорусский военный округ. - С. 84.

11 Готовил ли СССР презентный удар?// Военно-исторический журнал. - 1992. - № 1. - С. 6.

mė ir jų turėtos žinios apie Lietuvos karinį pajėgumą.

Lietuvos kariuomenės štabas 1940 m. balandžio mėn. konstatavo, kad Lietuvos pasienyje pradėti telkti Raudonosios armijos daliniai. Suaktyvėjo ir 16-asis ypatingasis šaulių korpusas. Gegužės mėn. pabaigoje beveik pusė 2-os tankų brigados (112 tankų "T-26")¹² persikraustė iš Naujosios Vilnios į Gaižiūnų poligoną ir atsidūrė vos 40 km nuo Kauno. 11-os armijos kavalerijos ir mechanizuoti daliniai buvo telkiami į pirmąjį ešeloną, prie pat Lietuvos sienos. 6-asis kavalerijos korpusas iš Belystoko-Augustavo perdислоkuotas prie Lietuvos pietinės sienos. Tą patvirtino savo memuaruose šio korpuso vadas A.Jeriomenka: "kai subrendo 1940 m. vasaros įvykiai, 6-asis kavalerijos korpusas šiek tiek pakeitė savo dislokavimo vietas ir atsidūrė prie Lietuvos sienų"¹³. Nors ši kariuomenė į pasienį buvo gabenama slapta, bet visa tai Lietuvoje pastebėta¹⁴. Jau nuo 1940 m. birželio 5 d. sovietų kariuomenė, dislokuota Pabaltijo valstybėse, buvo perduota tiesioginėn gynybos komisaro žinion¹⁵. Jo pavaduotojas A.Laktionovas, 1940 m. gegužės 10 d. inspektuodamas Lietuvoje esančias Raudonosios armijos bazes, susipažino su galimų karo veiksmų teatru. Jis ir organizavo minėtų pajėgų valdymo aparatą. Galima spėti, kad ginkluoto pasipriešinimo atveju šis valdymo aparatas nedelsiant būtų tapęs fronto štabu.

Sovietų Sąjungos antilietuviški kariniai pasirengimai 1940 m. birželio mėn. pradžioje buvo tokie akivaizdūs, kad Lietuvos kariuomenės štabo II skyriaus viršininkas plk. K.Dulksnys 1940 m. birželio 7 d. įsakė per savaitę sunaikinti svarbiausius dokumentus, II skyriaus išleistas slaptų žinių apie SSRS santraukas¹⁶.

Įteikęs ultimatumą, V.Molotovas pasakė, kad numatyta į Lietuvą įvesti 3-4 korpusus arba 9-12 divizijų, kurių dislokacijos vietas nustatys patys kariškiai¹⁷. Kai 1940 m. birželio 15 d. V.Vitkauskas ir G.Pavlovas nustatė vienuolika Raudonosios armijos išsidėstymo rajonų¹⁸, okupacinė kariuomenė perkirto Lietuvos sieną. Priešakiniai judrūs tankų ir kavalerijos junginiai sparčiai judėjo į Vilnių, Kauną, Raseinius, Panevėžį, Šiaulius. Šios kariuomenės smaigalys buvo nukreiptas į Lietuvos šiaurę, Latvijos sienos link. Okupacinė kariuomenė, lai-

12 Aušrotas B. Sunkių sprendimų metai. - V., 1990. - P. 224.

13 Еременко И.И. В начале войны. - М., 1964. - С. 26, 28.

14 Aušrotas B. Sunkių sprendimų metai. - P. 139-142.

15 Полпреды сообщают. - М., 19. - С. 339.

16 LVA. - F. 929. - Ap. 2. - B. 1084. - L. 37.

17 Полпреды сообщают. - С. 373.

18 LVA. - F. 929. - Ap. 3. - B. 1136. - L. 39.

kydamasi karinės taktikos, pirmiausia užiminėjo tiltus, aerodromus ir kitus strateginius punktus. Jau po kelių valandų 2-os tankų brigados tankai (iš Gaižiūnų poligono) Kaune užėmė visas strategiškai svarbias pozicijas: geležinkelio stotį, tiltus ir kt. Telegrafo ir telefono stotys buvo užimamos "sovietų kariuomenės valdymo tikslu"¹⁹. Naktį iš birželio 15 į 16-ąją ir rytojaus dieną į Kauną įžengė kiti okupacinės kariuomenės daliniai: 6-as kavalerijos korpusas, 5-a šaulių divizija... Iš viso, be 16-o ypatingojo šaulių korpuso, okupacijoje dalyvavo 11-os armijos 6-o kavalerijos korpuso divizijos: 4-a "Raudonosios vėliavos ir Lenino ordinų K.J.Vorošilovo" kavalerijos divizija, 6-a "Raudonosios vėliavos ir Lenino ordinų S.Budiono" kavalerijos divizija ir 29-a kavalerijos divizija, 23-ia "Char-kovo", 188, 128 ir 126 šaulių divizijos, 6-a tankų brigada, 3-os armijos 10-a šaulių divizija. Negalutiniais duomenimis, galėjo dalyvauti ir 11-os armijos 33-ia šaulių divizija, 21-a tankų brigada bei 3-ios armijos 22-a tankų brigada, taip pat nežinomo numerio šaulių divizija ir tankų brigada. Iš viso okupacines pajėgas sudarė: ypatingasis šaulių korpusas, vienas kavalerijos korpusas, 4 tankų brigados ir 7 šaulių divizijos. 3-ios armijos daliniai šiaurės rytų Lietuvoje neužsibuvo ir birželio 17 d. įžengė į Latviją. Kartais 3-ia armija painiojama su 8-a, kuri į Latviją įžengė iš rytų ir Lietuvoje atsirado 1941 metais. Atlikusi savo vaidmenį, 3-ia armija 1940 m. perdavė dalį junginių 8-ai armijai ir buvo sutelkta ankstesnėse 11-os armijos dislokavimo vietose Vakarų Baltarusijoje²⁰.

Norint sužinoti Lietuvą okupavusios kariuomenės skaičių ir karinės technikos kiekį, reikėtų prisiminti K.Vorošilovo 1940 m. gegužės 9 d. pranešimą J.Stalinui²¹. Baltarusijos ypatingos karinės apygardos šaulių divizijos jau buvo galutinai sukomplektuotos, jose buvo po 12 tūkst. kariškių, tankų brigadose po 2 000 kariškių (išskyrus Lietuvoje 1939 m. dislokuotą 2-ą tankų brigadą, kuri turėjo daugiau kaip 3 000 kariškių), kavalerijos divizijose po 6 560 žm., o kavalerijos korpuse - 20 100 žm. Taigi Lietuvą okupuojant dalyvavo apie 150 tūkst. kariškių (tai atitinka Vitkausko nuomonę, jog SSRS kariuomenė Lietuvos pajėgas viršijo 6 kartus), ginkluotų apie 1 160 patrankų, 280 šarvuočių, 1 000 minosvaidžių, 850 tankų, 4 000 kulkosvaidžių. Aviacija, kaip ir visada tokiais atvejais, buvo panaudojama pridengti kariuomenei bei užimti aerodromams. Okupacinius dalinius palaikė 160-240 karo lėktuvų (naikintuvai I-15, I-16, bom-

19 Венков И.Л. Допустить размещение войск// Военно-исторический журнал. - 1990. - Но 4. - С. 37.

20 Краснознаменный Белорусский военный округ. - С. 62.

21 Последний доклад наркома обороны СССР К.Е.Ворошилова// Военно-исторический журнал. - 1991. - Но 3. - С. 5-8.

bonešiai SB ir TB-3) ir desantinė brigada. Lėktuvai virš Lietuvos miestų pasirodė birželio 15 d. 16 val. ir leidosi Aleksoto, Zoknių, Pajuosčio ir kituose aerodromuose. Kartu išsilaipindavo vadinamieji nusileidžiantieji (posadočnyje) desantai, kurie užimdavo aerodromus iki atžygiuojant pagrindinėms pajėgoms. Taip buvo numatyta 1940 m. oro desanto kariuomenės lauko statute: "oro desanto kariuomenė yra aukščiausiosios vadovybės priemonė. Ji pasitelkiama priešininko užnugaryje tokioms užduotims, kurių įvykdymas gali turėti įtakos visos operacijos baigčiai, bet šiuo metu jų negali atlikti kitos kariuomenės rūšys"²². Desantinių dalinių panaudojimą patvirtino ir J.Lisovo knyga apie oro desanto kariuomenės istoriją: "1940 m. desantininkai dalyvavo išlaisvinimo žygyje Pabaltijyje"²³.

Į Lietuvą įžengė sovietinės divizijos, kuriose 20-25 proc. raudonarmiečių buvo komunistai ir komjaunuoliai, o tankų brigadose jų buvo iki 60 proc.²⁴ Nepaisant tokio "ideologinio pagrindo", daugybė sugedusių tankų, sunkvežimių ir traktorių liko okupacinių dalinių žygiavimo keliuose. Okupavimas būtų užsitęsęs, nes priešakiniais motorizuotiems tankų junginiams būtų greitai pritrūkę kuro, o priemonių kurui vežti Raudonajai armijai irgi labai trūko. Todėl iš karto buvo sutarta, kad Lietuvos kariuomenė savo autotransportu per 3 dienas pergabens 1000 tonų degalų ir kitų krovinių²⁵. Štai tokia okupacinė kariuomenė įžengė į Lietuvą.

Okupacijos karinį aspektą paryškino tai, kad akcija buvo aiškinama kariniais strateginiais interesais. Kai gen. Kaupico vadovaujami Vokietijos motorizuoti ir tankų junginiai, naudodami aviadesantus, 1940 m. balandžio 9-10 d. taikiai okupavo Daniją, paaiškinta, jog "tuo Vokietija sutrukdė sąjungininkams įsiveržti į Skandinaviją ir drauge sustiprino kariniu strateginiu atžvilgiu pavojingą šiaurinį sparną bei pagerino savo pozicijas prieš Angliją"²⁶. Sovietų Sąjunga savo ekspansiją į Lietuvą aiškino analogiškai.

Lietuvos Vyriausybei priėmus ultimatumą, SSRS karinės pajėgos tik įtvirtino tai, kas buvo pasiekta diplomatiniais ar nediplomatiniais demaršais.

22 Костылев В Становление и развитие военно-десантных войск// Военно-исторический журнал. - 1975. - Но 9. - С. 81.

23 Лисов И.И. С воздуха в бой. - М., 1961. - С. 41.

24 Губин И.А. Слово о Краснознаменном Прибалтийском. - Рига, 1981. - С. 28.

25 LVA. - F. 929. - Ap. 3. - B. 1136. - L. 39.

26 Военный зарубежник. - 1941. - Но 10.